

EKONOMSKE PREPREKE USLED IZMENJENE DINAMIKE:

TEŠKA VREMENA ZA BIZNISE
NA SEVERU KOSOVA

Ekonomске prepreke usled izmenjene dinamike

Teška vremena za biznise na severu Kosova

Objavljuje:

Nova društvena inicijativa — NSI
www.newsocialinitiative.org

Autori:

Milica Radovanović
Aleksandar Šljuka
Marko Milenković

Februar 2025, Severna Mitrovica

Mišljenja izražena u ovoj publikaciji ne predstavljaju nužno stavove Kanadskog fonda za lokalne inicijative.

SADRŽAJ

UVOD	7
METODOLOGIJA.....	9
NALAZI ISTRAŽIVANJA.....	9
<i>Opšta poslovna klima.....</i>	<i>9</i>
UTICAJ POLITIČKIH ODLUKA	11
<i>Odluka Vlade Kosova o zabrani uvoza srpske robe</i>	<i>11</i>
<i>Dolazak biznisa u vlasništvu etničkih Albanaca.....</i>	<i>15</i>
ADMINISTRATIVNI PROBLEMI	19
NEDOSTATAK KOMUNIKACIJE I NEJEDNAKI USLOVI POSLOVANJA.....	19
BOJKOT „SRPSKIH“ PROIZVODA	20
ZAKLJUČAK	22
PREPORUKE.....	23

Uvod

Nakon proglašenja nezavisnosti, iako formalno u nadležnosti kosovskih vlasti, severni region (4 opštine sa srpskom većinom) je u praksi funkcionisao van novouspostavljenog pravnog okvira, zadržavajući značajne veze sa sistemom Republike Srbije. Takva situacija reflektovana je i kroz ekonomski, odnosno poslovni aspekt, pri čemu većina privrednih subjekata nije bila integrisana u „nove“ strukture, već je funkcionisala u tzv. „sivoj“/neformalnoj zoni. Dinamika je unekoliko izmenjena početkom dijaloga fasilitiranog od strane Evropske unije (2011), u okviru kojeg je, u narednim godinama, promovisana integracija u kosovski sistem različitih političko-institucionalnih struktura, pa tako i poslovnog sektora. Konkretno, značajni koraci u smeru integracije Severa u kosovski sistem usledili su nakon „Prvog sporazuma o principima koji regulišu normalizaciju odnosa“, kolokvijalno nazvanog „Briselski sporazum“ (2013), kojim su vlasti u Beogradu pristale da integrišu policijske i pravosudne strukture, kao i da dopuste organizovanje prvih lokalnih izbora u ovom regionu, što će rezultirati osnivanjem lokalnih samouprava u skladu sa kosovskim sistemom. Ipak, neformalnost i autonomija u ovom regionu i dalje su tolerisani. Jedan od ključnih razloga za to jeste neosnivanje Asocijacije/Zajednice opština sa srpskom većinom, koja je, kao krovna institucija, trebalo da omogući glatku integraciju preostalih srpskih institucija u kosovski sistem.

Međutim, u prethodnih nešto više od godinu dana, kosovske institucije na centralnom nivou usvojile su određene odluke koje su se na direktan ili indirektan način negativno odrazile na poslovni sektor na severu Kosova, ali i u drugim srpskim sredinama. 14. juna 2023. godine, Vlada Kosova je usvojila „usmenu“ odluku o zabrani uvoza srpske robe, koja se inicijalno odnosila na sve kamione sa srpskim tablicama, da bi potom bila preinačena u odluku o srpskoj robi — onoj proizvedenoj od strane srpskih proizvođača. Na kraju, dozvoljen je uvoz određenih esencijalnih kategorija — sirovih materijala, poluproizvoda, mineralnih đubriva, hrane za životinje, mašina i opreme. Elem, navedena odluka ukinuta je 7. oktobra 2024. godine, međutim, samo na jednom prelazu — Merdare, dok se za ukidanje odluke na ostalim prelazima čeka instaliranje tzv. „skenera“, koji će osigurati bezbednosnu kontrolu uvoza robe.

Druga bitna odluka jeste uredba Centralne banke Kosova o gotovinskim operacijama od 27. decembra 2023. godine, kojom je „evro“ (EUR) označen kao jedina valuta koja se može koristiti kao sredstvo plaćanja na Kosovu, čime je de facto ukinuta/zabranjena upotreba „dinara“ (RSD). Dodatno, ovom merom ukinut je i srpski platni promet, čime je onemogućen transfer novca iz budžeta Republike Srbije ka korisnicima sa teritorije Kosova (plate, penzije, školarine, socijalna davanja), kao i ka „srpskim“ institucijama na Kosovu, kojima je funkcionisanje na taj način značajno otežano.

Uz to, kosovske vlasti su tokom protekle godine zatvorile najmanje 59 srpskih institucija i službi.¹

Zabeležen je i trend širenja biznisa u vlasništvu etničkih Albanaca na sever Kosova, uz izraženu sumnju da je ova ekspanzija više motivisana političkim nego ekonomskim razlozima. Privatizacija objekata u kojima su ovi biznisi otvoreni, a koji su nekada bili deo društvene

1 KoSSev, 15.01. 2025: <https://kossev.info/gasenje-srpskih-institucija-zatvoreno-najmanje-59-sluzbi/>

svojine, izazvala je nepoverenje lokalnog stanovništva. Učestale posete najviših zvaničnika Vlade Kosova prilikom i nakon otvaranja istih biznisa, dodatno su pojačale averziju srpske zajednice. Uz to, percepciju pogoršava i činjenica da dolazak ovih biznisa nastupa u jeku vrlo izazovne situacije za biznise u vlasništvu Srba u ovom regionu, a koja je velikim delom posledica upravo odluka navedenih u prethodnim pasusima, čime se pojačava osećaj diskriminacije i sistemske represije prema kosovskim Srbima. S obzirom na istaknuto, od otvaranja pomenutih biznisa, velika većina pripadnika srpske zajednice severu iste bojkotuje, što odražava duboko ukorenjene tenzije i nepoverenje prema institucijama i ekonomskim procesima koji se doživljavaju kao politički motivisani.

Štaviše, u poslednjih nekoliko godina globalna ekonomska situacija se pogoršala zbog velikih međunarodnih događaja, uključujući pandemiju COVID-19 i rat u Ukrajini. Nekoliko pokazatelja odražava ovaj pad:

- **Spor ekonomski rast** — Region Zapadnog Balkana zabeležio je prosečnu stopu rasta od samo 2,6% u 2023. godini, što je ograničilo potražnju za robom i uslugama i smanjilo tržišne prilike za preduzeća. Ova stagnacija može dodatno smanjiti potrošačku aktivnost i realne zarade.

- **Visoka inflacija** — Početkom 2023. inflacija na Zapadnom Balkanu iznosila je 14,3%, povećavajući operative troškove preduzeća, uključujući plate, uvoz sirovina i opremu. To dodatno smanjuje profitne marže i može povećati cene proizvoda, dodatno smanjujući individualnu potrošnju.

Metodologija

Ovo istraživanje koristi kombinovani metodološki pristup, uključujući kvantitativne i kvalitativne tehnike, kako bi se ispitalo kako političko-ekonomski procesi utiču na biznis sektor na severu Kosova.

Kvantitativni deo istraživanja realizovan je putem upitnika sastavljenog od strane NSI, koji je popunilo više od 40 vlasnika biznisa iz srpske zajednice na Severu Kosova. Uzorak obuhvata različite kategorije biznisa, pri čemu dominiraju sektori prodaje i trgovine (42,9%), turizma i ugostiteljstva (16,7%) i ostalih uslužnih delatnosti (16,7%). Anketirani biznisi prostiru se na sve četiri severne opštine, pri čemu je najveći broj iz Leposavića (50%) i Severne Mitrovice (31%).

Kvalitativni deo istraživanja sastojao se od dve fokus grupe održane u Severnoj Mitrovici i Leposaviću, sa 5-10 učesnika po grupi, kao i nekoliko dubinskih intervjua sa vlasnicima biznisa. Ovim metodama omogućeno je dublje razumevanje izazova i percepcija učesnika u vezi sa poslovanjem u aktuelnom političko-ekonomskom kontekstu.

Najveći broj firmi spada u mikropreduzeća, sa 1-5 zaposlenih (71,4%), dok su nešto veće firme sa 11-25 radnika prisutne u 19% slučajeva. Ovo ukazuje na pretežno mali obim poslovanja, što može biti rezultat nesigurnog poslovnog okruženja i ograničenih mogućnosti za ekspanziju.

Nalazi istraživanja

Opšta poslovna klima

Kada je reč o opštoj poslovnoj klimi, situacija je izrazito nepovoljna - čak 95% ispitanika odgovorilo je da su opšti uslovi poslovanja izmenjeni u negativnom smislu u prethodnih godinu dana. Samo jedan ispitanik je istakao da su uslovi izmenjeni u pozitivnom smislu.

Opšta poslovna klima je direktno pod uticajem opšte političke situacije. Naglašeno je da nestabilna politička i bezbednosna situacija vrlo negativno utiče na sam biznis sektor. U uslovima permanentne krize, građani su rezervisaniji pri potrošnji, kako u sektoru roba, tako i u sektoru usluga. Dodatno, kao značajan problem istaknuta je emigracija stanovništva — u dobroj meri ireverzibilan trend koji ugrožava tražnju, a samim tim i održivost biznisa u ovom regionu.

Istraživanje koje je NSI sproveo od 29. februara do 7. marta 2024. na uzorku od 460 ispitanika iz Severne i Južne Mitrovice ukazuje da je značajan deo ispitanika - 23% među Albancima i 36% među Srbima, izrazilo planove za odlazak sa Kosova. ²

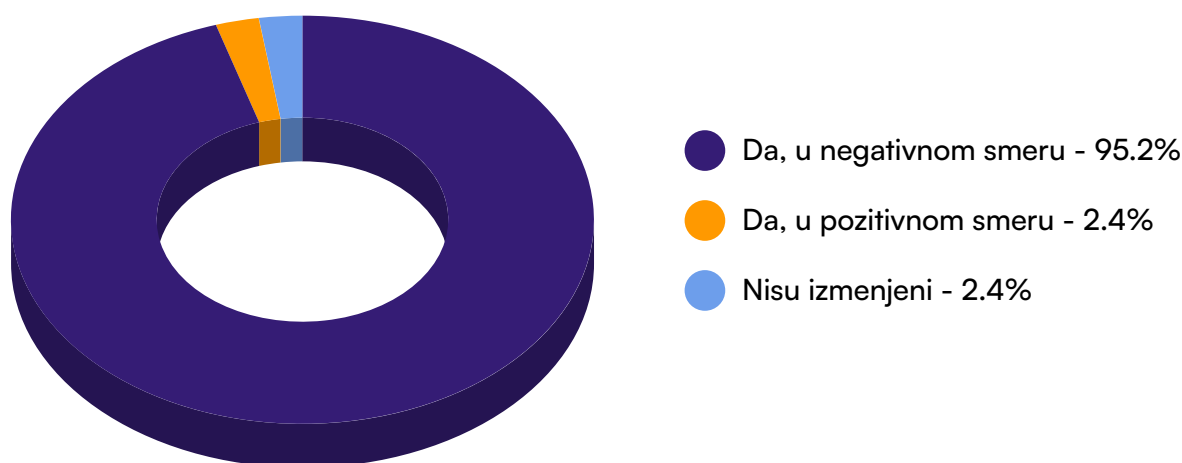
2 https://newsocialinitiative.org/wp-content/uploads/2024/06/PUBLIKACIJA_A5-SRB.pdf

Anketa je istraživala da li su neki članovi porodice ispitanika napustili Kosovo u protekloj godini. Među ispitanicima, 43% Albanaca, 39% Srba i 8% pripadnika drugih etničkih grupa prijavilo je da je barem jedan član porodice otišao.

Anketa je istraživala da li ispitanici imaju prijatelje koji su se preselili iz Kosova u protekloj godini. Među ispitanicima, 60% Albanaca, 73% Srba i 42% pripadnika drugih etničkih grupa prijavilo je da je barem jedan prijatelj otišao.

Glavni pokretač migracija među Srbima bile su etničke tenzije, pri čemu je 66% to označilo kao glavni razlog. Zatim slede političke tenzije - 44% ispitanika izidentifikovalo njih kao značajan faktor koji utiče na odluke o emigraciji, a zatim ekonomske prilike, pri čemu je 28% navelo to kao motiv.

Prema Vašem mišljenju, da li su opšti uslovi poslovanja izmenjeni u prethodnih godinu dana?

Nalazi iz Analize trendova 2023 koju je sproveo NGO Aktiv dodatno potvrđuju ove zabrinutosti, pokazujući pad zadovoljstva ključnim aspektima života Srba na Kosovu. Ispitanici su ocenili političku, ekonomsku, bezbednosnu i materijalnu situaciju na skali od 1 do 5 (1 - najniže zadovoljstvo, 5 - najviše). Uočljiv je pad u odnosu na prethodne godine:

- Politička situacija: 1,51 u 2023. (naspram 2,06 u 2020.)
- Bezbednosna situacija: 1,46 u 2023. (naspram 2,17 u 2020.)
- Ekonomska situacija: 1,85 u 2023. (naspram 2,2 u 2021.)
- Materijalni uslovi: 2,70 u 2023. (naspram 2,74 u 2021.)

Generalno, percepcija osnovnih životnih uslova Srba na Kosovu ostaje izuzetno loša.³

Kada je reč o ekonomskoj situaciji, primetan je pad zadovoljstva među ispitanicima sa severa Kosova, gde je negativna percepcija za oko 18% izraženija nego na jugu, dok više od dve

³ Analiza trendova 2023, Stavovi srpske zajednice na Kosovu, decembar 2023: <https://ngoaktiv.org/wp-content/uploads/2024/02/Analiza-trendova-2023-srb-1-2.pdf>

trećine građana s obe strane Ibra ekonomsku situaciju vidi kao lošu ili veoma lošu.

Slične zabrinutosti istaknute su i prilikom fokus grupe u Severnoj Mitrovici, sa naglaskom na značajno nižu kupovnu moć stanovništva usled trenda nepovoljne ekonomske situacije u regionu — primarno visoke inflacije koja utiče na rast cena, a koja za posledicu ima slabljenje tržišta.

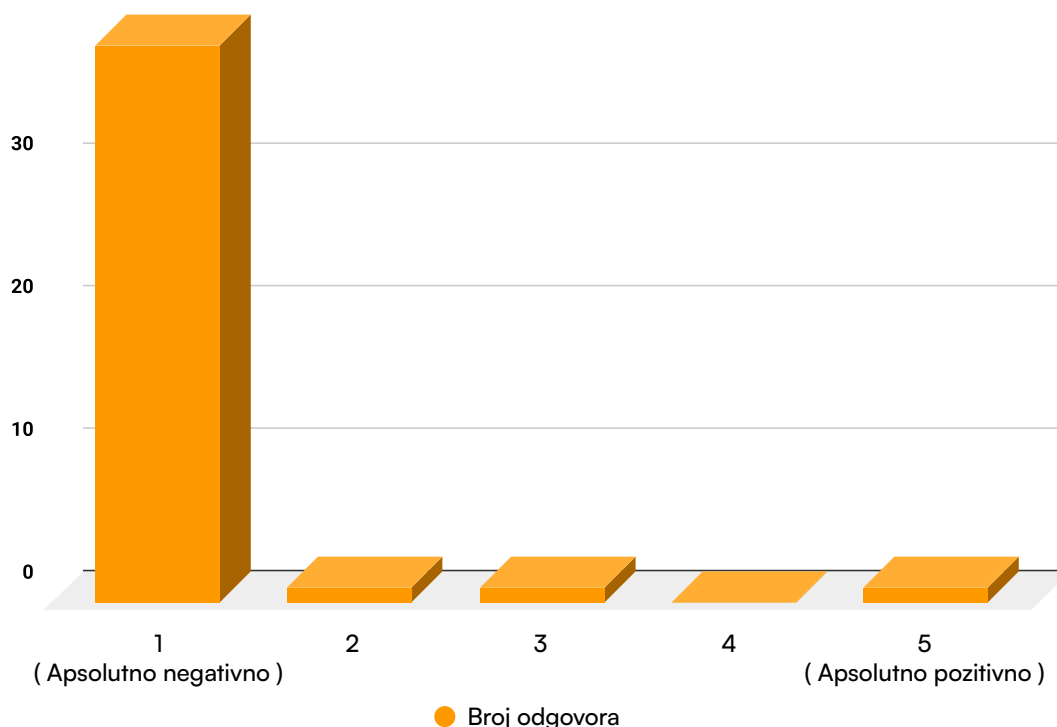
Uticaj političkih odluka

U skladu sa nalazima istraživanja, opisane odluke Vlade Kosova smatraju se primarnim problemom za poslovanje na Severu Kosova.

Odluka Vlade Kosova o zabrani uvoza srpske robe

Na pitanje da ocene na koji način je navedena odluka uticala na poslovanje njihovog biznisa, gde je 1 bilo apsolutno negativno, a 5 apsolutno pozitivno, 39 ispitanika (92,9%) izabralo je 1, dok su samo 3 ispitanika dali nešto pozitivniji odgovor.

Kako su sledeće regulativne mere uticale na opšte uslove poslovanja Vašeg preduzeća? (Zabrana uvoza srpske robe)

Zabrana uvoza robe značajno je pogodila poslovanje biznisa, kako direktno, tako i indirektno. Tokom fokus grupe održane u Leposaviću, vlasnici biznisa istakli su snažnu povezanost i, u izvesnoj meri, poslovnu zavisnost koju su imali od kompanija iz Srbije i uvoza „srpskih“ proizvoda. U tom smislu, prekid ovih ustaljenih lanaca snabdevanja doveo je mnoge biznise u

vlasništvu Srba u ovom regionu u vrlo nepovoljan položaj, ugrožavajući opstanak mnogih od njih. Tokom iste fokus grupe, nekoliko učesnika navelo je da su bili prinuđeni da zatvore svoje biznise upravo zbog odluke o zabrani uvoza, dok su gotovo svi bili stava da je to umnogome uticalo na njihovu poslovnu aktivnost i funkcionisanje, primoravajući ih da se adaptiraju na novonastale okolnosti kroz smanjivanje obima posla, smanjenje radne snage i izmene u lancima snabdevanja, što je u mnogim slučajevima uzrokovalo i povećanje nabavnih cena, što je dalje uticalo na poskupljenje proizvoda i smanjenje tražnje.

Uz to, lokalno stanovništvo je naviklo na robu iz Srbije, te nisu spremni da „pristanu“ na zamenske proizvode, odnosno supstitute iz zemalja regiona, što dodatno ugrožava opstanak biznisa na Severu.

Ove mere su dovele do velikog gubitka kupaca jer smo bili primorani da nabavljamo robu sa juga Kosova. To je značilo dodatne troškove, što je rezultiralo većim maloprodajnim cenama u odnosu na konkurenciju na jugu. Naši kupci su se zbog toga sve češće odlučivali da kupuju robu na jugu umesto kod nas.

Takođe, izgubili smo značajan broj kupaca sa juga, koji su ranije kupovali srpsku robu, jer je više nismo mogli imati na stanju.

Bili smo prinuđeni da promenimo skoro sve dobavljače. Ranije smo nabavljali robu iz Srbije i prodavali je kako lokalnim kupcima, tako i kupcima sa juga. Nakon zabrane uvoza, postali smo kupci robe sa juga, što je automatski smanjilo našu profitabilnost i stavilo nas u nepovoljan položaj.⁴

Nedavnu odluku kojom je parcijalno ukinuta zabrana uvoza srpskih proizvoda, a koja važi samo za prelaz „Merdare“, učesnici fokus grupa u Lposaviću i Severnoj Mitrovici vide kao „političku odluku“ i „manipulaciju“ u cilju otklanjanja pritiska sa vlasti u Prištini i omogućavanja nastavka regionalne saradnje kroz CEFTA. S druge strane, sama odluka na terenu nije uslovila nikakvu značajniju izmenu stanja u pozitivnom smeru, s obzirom da su „severni“ prelazi i dalje nedostupni za „srpske“ proizvode, te da su zbog rigoroznih provera zadržavanja na „Merdaru“ enormna i roba jako sporo ulazi na Kosovo, a do Severa skoro ništa i ne stiže.

Svi smo podjednako nezadovoljni, jer i kupci na severu i na jugu preferiraju kvalitetnije proizvode po nižim cenama. Trenutno se suočavamo s velikim poteškoćama pri uvozu — iako je tehnički dozvoljen preko prelaza Merdare, čekanja su preduga. Proces traje između 5 i 7 dana, što ga čini logistički neizvodljivim i finansijski neodrživim. Dugotrajno čekanje povećava troškove transporta, jer naši vozači moraju da se smenjuju, što dodatno poskupljuje dnevnice i putne troškove.⁵

Kažu da je roba puštena, ali ja kao ugostitelj to ne vidim. Na severu Kosova ima robe isto koliko je bilo i pre, bez ikakve promene. Srpsku robu je čak lakše pronaći u Prištini nego ovde. Drugi problem je velika razlika u ceni između srpske robe ovde i u Raški. Na primer, razlika u ceni za paket soka ili piva iznosi čak 500-600 dinara (oko 5 evra), što značajno utiče na troškove ugostitelja i potrošača.⁶

4 Intervju 1

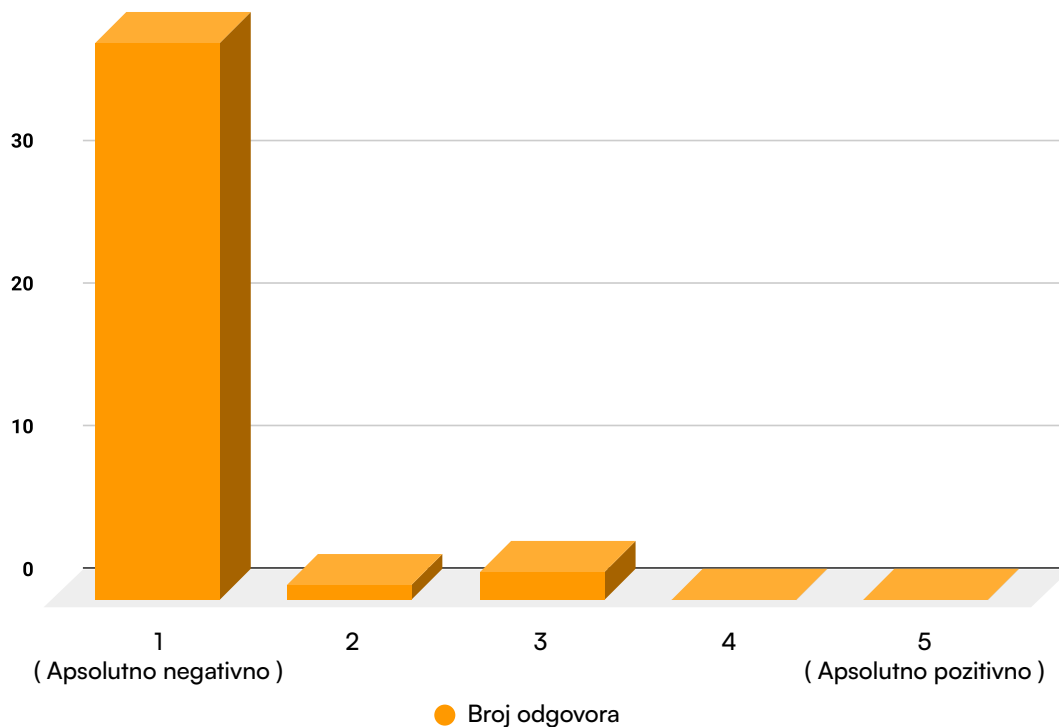
5 Intervju 2

6 Intervju 3

Uredba Centralne banke Kosova o gotovinskim operacijama

Uz zabranu uvoza srpske robe, koja je direktno uticala na biznis sektor na Severu, ova uredba Centralne banke Kosova izazvala je opsežne, negativne indirektne efekte na poslovnu aktivnost biznisa u vlasništvu Srba. U tom smislu, i odgovori u anketi bili su slični. Na pitanje da ocene na koji način je navedena odluka uticala na poslovanje njihovog biznisa, gde je 1 bilo apsolutno negativno, a 5 apsolutno pozitivno, 39 ispitanika (92,9%) izabralo je 1, dok su samo 3 ispitanika dali nešto pozitivniji odgovor.

Kako su sledeće regulativne mere uticale na opšte uslove poslovanja Vašeg preduzeća? (Uredba CBK)

Iako Uredba nije direktno uticala na rad biznisa, uskraćivanje transfera novca iz budžeta Republike Srbije i podizanja istog na Kosovu, građani Srbije, korisnici ovakvih primanja prinuđeni su da za novac odlaze u najbliže gradove u Srbiji. U tom smislu, građani sa Severa primarno odlaze u Rašku. S obzirom da je istom Uredbom de facto ukinut i srpski platni promet, a da nema ni „srpskih“ proizvoda na Severu Kosova, građani prilikom odlaska u Rašku većinu novca koji podignu upravo potroše tamo — što na administrativne i finansijske transakcije, što na klasičnu kupovinu proizvoda. Samim tim, građani na Kosovu unose tek deo podignutog novca, te je stoga kupovna moć koji oni mogu da izraze na Severu značajno umanjena, što uslovljava drastično nižu tražnju koja direktno utiče na „srpski“ biznis sektor. Tokom fokus grupe održane u Severnoj Mitrovici, učesnici su istakli da su građani postali oprezniji u trošenju novca na Kosovu, jer do svojih primanja teško dolaze. Odlazak u Rašku ocenjuju kao „skup i dalek“, što dodatno otežava pristup novcu. Zbog toga je sve učestalije zaduživanje građana u prodavnicama, jer mnogi nisu u mogućnosti da redovno odlaze po svoja primanja.

U tom smislu, napomenuto je i da se „centar (ekonomske, prim. aut.) gravitacije pomerio u centralnu Srbiju“.

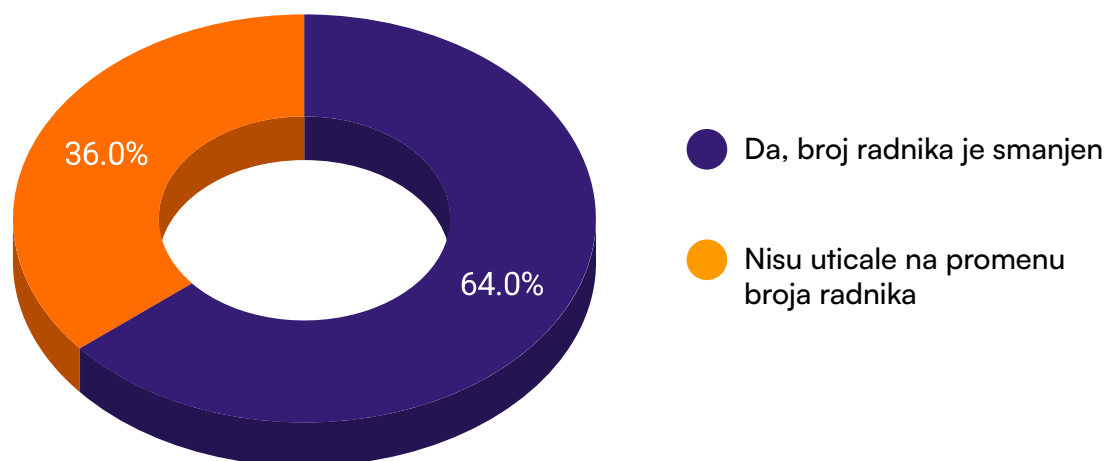
Primetili smo značajne promene kako u ekonomskim uslovima, tako i u ponašanju potrošača. Pre svega, politička situacija se pogoršala, što je dovelo do toga da su mnogi mali preduzetnici među našim kupcima zatvorili svoje biznise i napustili Sever Kosova.

Drugi problem je kvalitet robe — roba sa juga je skuplja i lošijeg kvaliteta u odnosu na srpsku robu koju smo ranije nudili. To je smanjilo poverenje kupaca i njihovu spremnost da ulažu u dalji razvoj poslovanja.

Takođe, morali smo da razmotrimo smanjenje broja radnika i plata, jer više nismo mogli da održimo poslovanje u istom obimu. Rešenje smo pronašli u skraćivanju radnog vremena i smanjenju plata, ali nismo otpuštali radnike.⁷

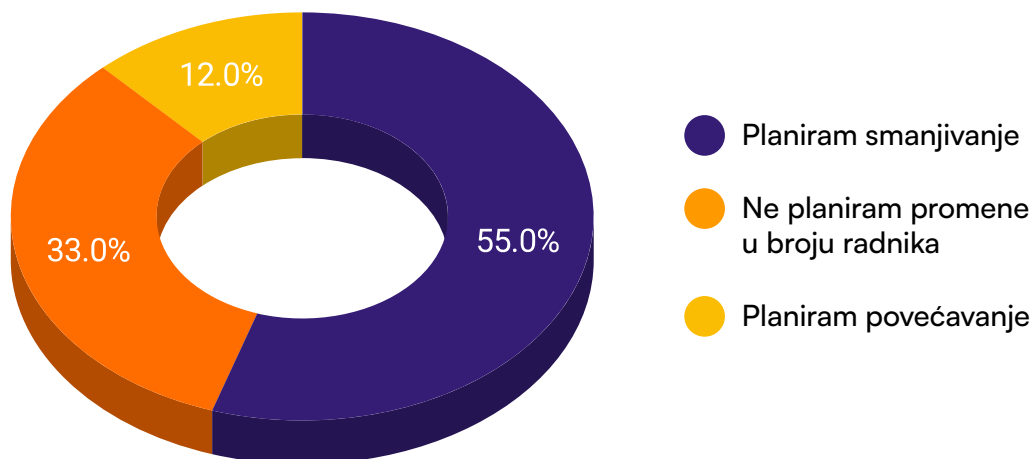
Tokom iste fokus grupe, učesnici su istakli da navedene političke odluke vide kao „direktan ekonomski pritisak na srpsku zajednicu“. Upitani da li su navedene mere uticale na izmenu broja radnika u njihovim biznisima, 64,3% odgovorilo je pozitivno, a 35,7% da nisu bili prinuđeni na redukciju radne snage. Iako je bila ponuđena i opcija koja se odnosila na eventualno povećanje broja radnika, za nju se niko nije opredelio.

Da li su navedene mere uticale na izmenu broja radnika u Vašem preduzeću?

Kao prateće pitanje, ispitanici su se izjašnjavali o mogućim fluktuacijama radne snage u budućnosti, gde je 54,8% istaklo da planira smanjivanje, 33,3% da ne planira nikakve izmene, dok je 11,9% reklo da ima u planu povećanje broja radne snage.

Da li planirate povećavanje ili smanjivanje radne snage u narednom periodu?

Dolazak biznisa u vlasništvu etničkih Albanaca

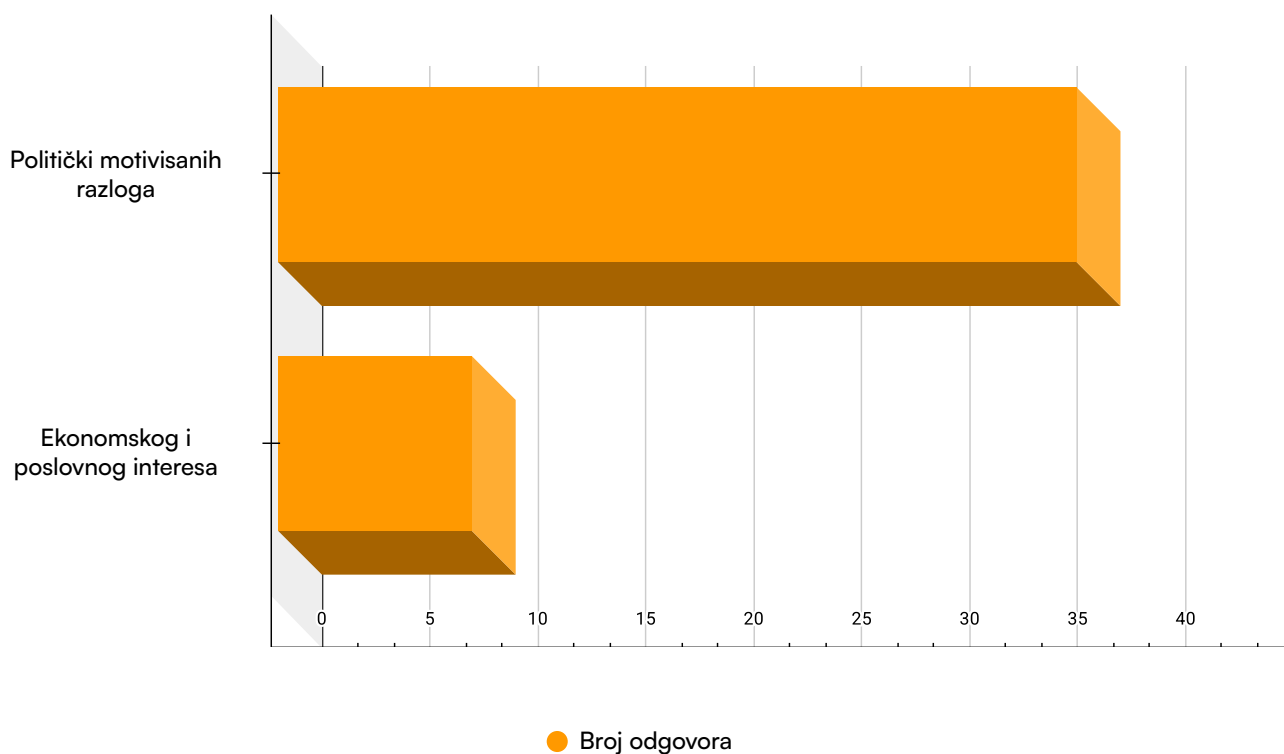
Tema koja je izazvala mnogo kontroverzi u proteklih nekoliko meseci razmatrana je i u okviru našeg istraživanja. Reakcije na navedeni trend među Srbima vlasnicima biznisa bile su mahom negativne.

Upitani „da li, prema njihovom mišljenju, biznisi koji dolaze iz drugih delova Kosova na sever to rade iz:

1. Ekonomskog i poslovnog interesa, ili
2. Politički motivisanih razloga?

gde su ispitanici mogli da izaberu jedan ili oba odgovora, 37 puta izabrana je opcija broj 2, dok je tek opcija broj 1 izabrana svega 9 puta.

Prema Vašem mišljenju, da li biznisi koji dolaze iz drugih delova Kosova na sever to rade iz:

Imajući u vidu odgovore iz ankete, nije iznenađujuće to što su i tokom fokus grupa učesnici isticali dolazak biznisa u vlasništvu Albanaca na Sever kao „problem političke prirode“. Naime, više puta je naglašeno da su ti biznisi ekonomski neodrživi, te da su verovatno pomagani/subvencionisani od strane institucija, kao i da je, iz perspektive Srba vlasnika biznisa, krajnji cilj zapravo „preuzimanje tržišta“. Istaknut je primer benzinske pumpe „Veda petrol“ koja je preuzela neke od stanica u vlasništvu Srba, a koje su kosovske institucije prethodno zatvorile zbog toga što nisu poslovale u skladu sa zakonima Kosova.

Naime, učesnici fokus grupa otkrili su da je prodajna cena goriva na pomenutoj pumpi samo za 1 evrocent viša nego nabavna cena goriva, te i to da je prodajna cena na istoj pumpi niža na Severu u odnosu na ostatak Kosova. U tom kontekstu, dešava se nešto jako slično „dampingu“, odnosno prodajna cena robe je ispod konkurentne/ravnotežne cene na tržištu, što potencijalno ugrožava druge biznise u regionu sa tendencijom uspostavljanja monopola. Dodatno, dokumentovani slučaj iz Zubinog Potoka otkrio je da čak ni novi vlasnik ne poštuje zakone Kosova, s obzirom da benzinske pumpe nisu opremljene fiskalnim kasama.

Kako procenjujete konkurenciju i saradnju s biznisima iz drugih etničkih zajednica? Kakva je vaša percepcija dolaska biznisa u vlasništvu Albanaca na Sever Kosova? Da li mislite da je njihov dolazak motivisan ekonomskim ili političkim razlozima?

Praktično smo izgubili konkurentnost u odnosu na biznise u vlasništvu Albanaca na jugu, jer su naše cene automatski postale više budući da sada nabavljamo robu od njih. Iako ostvarujemo

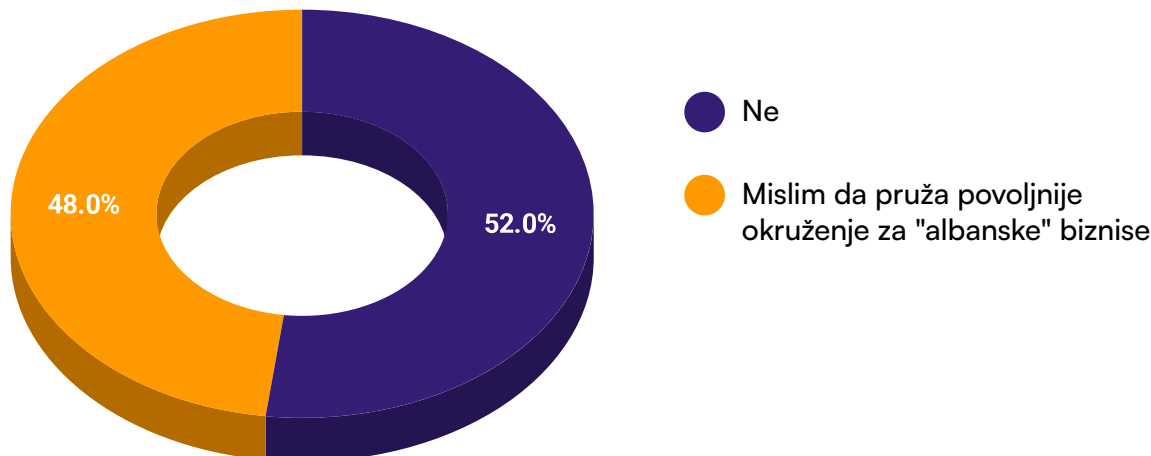
određene veleprodajne popuste, nakon što se uračunaju svi troškovi i porezi, naši proizvodi su skuplji nego u radnjama na jugu, udaljenim samo 15 km. To je dovelo do odliva kupaca ka povoljnijim opcijama.

Na primer, ranije smo isti proizvod iz Srbije nabavljali za 16 evra, dok sada isti proizvod sa juga nabavljamo za 25 evra. To je drastična razlika koja je negativno uticala na naše poslovanje. Što se tiče biznisa u vlasništvu Albanaca koji su otvoreni na severu, smatramo da njihov dolazak nije motivisan ekonomskim, već političkim razlozima. Srpski kupci ne ulaze u te prodavnice, one nemaju profitabilnost, a njihovo prisustvo dodatno komplikuje situaciju jer se pojedini posetioци tih objekata ponašaju provokativno prema lokalnom stanovništvu.⁸

Drugi vlasnik biznisa na mitrovičkom šetalištu istakao je da su upravo poslovni subjekti u toj zoni najviše osetili negativne posledice otvaranja novih biznisa u vlasništvu Albanaca. On posebno ukazuje na ekstremne elemente koji posećuju pomenute biznise, što je, prema njegovom mišljenju, odvratilo deo srpske zajednice od šetališta:

Najveće promene su se osetile upravo ovde. Kada je reč o ugostiteljstvu, najbolje rade objekti koji su van Šetališta, na mestima koja Albancima još uvek nisu atraktivna za šetnju. Njima je glavna tačka Šetalište, što se jasno vidi i po tome gde otvaraju biznise. Verujem da će za par meseci situacija biti slična onoj nakon rata, kada su Srbi išli na kafu u Zvečan jer su se tamo osećali sigurnije.⁹

Prema Vašem mišljenju, da li mislite da Vlada Kosova pruža povoljno poslovno okruženje za biznise svih zajednica na Severu?

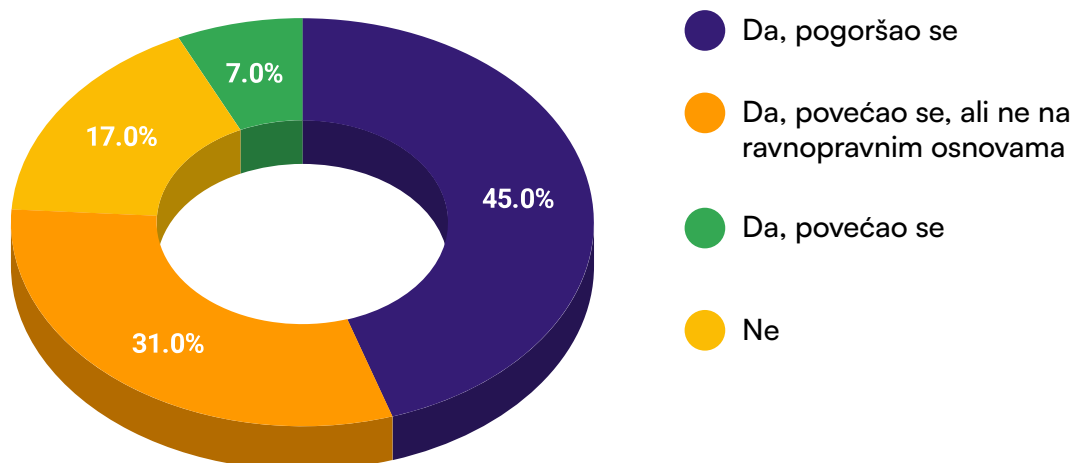
Kao pokretač ovih političkih ili političko-ekonomskih odluka, učesnici istraživanja najčešće ističu diskriminaciju. Naime, upitani „da li mislite da, prema Vašem mišljenju, Vlada Kosova pruža povoljno poslovno okruženje za biznise svih zajednica na Severu?“, 52,4% ispitanika reklo je „ne“, dok je ostalih 47,6% navelo da „misle da pruža povoljnije uslove za biznise u vlasništvu Albanaca“. Niko od ispitanika nije izabrao opciju „da“ ili opciju koja favorizuje biznise u vlasništvu Srba.

8 Intervju 5

9 Intervju 6

Dodatno, na pitanje „da li mislite da je nivo saradnje između biznisa u vlasništvu Srba i onih u vlasništvu Albanaca izmenjen u proteklih godinu dana?“, 45,2% ispitanike odgovorilo je „da, pogoršao se“, 31% - „da, povećao se, ali ne na ravnopravnim osnovama“, 16,7% je bilo stava da saradnja nije izmenjena uopšte, dok je 7,1% reklo „da, povećao se“, ne tvrdeći da je bilo disbalansa u tom kontekstu.

Da li mislite da je nivo saradnje između "srpskih" i "albanskih" biznisa izmenjen u proteklih godinu dana

Međutim, uz probleme koji su ispitivani kroz anketu, tokom fokus grupe i dubinske intervjue otkrili smo i brojne druge poteškoće sa kojima su suočeni Srbi vlasnici biznisa na Severu.

Administrativni problemi

Učesnici fokus grupe u Leposaviću napomenuli su problem vezan za nemogućnost mnogih građana da, usled nerešenih pitanja između Kosova i Srbije, ostvare pravo na kosovska dokumenta (lične karte, ali i vozačke dozvole), što utiče na same biznise. Naročito je problem izražen u kontekstu poziva za prijavu radnika, što je bez kosovskih dokumenata praktično nemoguće uraditi.

Nedostatak komunikacije i nejednaki uslovi poslovanja

Učesnici obe fokus grupe istakli su ozbiljan problem nedostatka komunikacije između centralnih i lokalnih vlasti s građanima. Posebno su naglasili da se mnoge odluke donose bez konsultacija i koordinacije, što otežava prilagođavanje i stvara prepreke za vlasnike biznisa.

Dodatno, postoji izražena sumnja da su biznisi u vlasništvu Srba na severu Kosova pod strožim nadzorom nego albanski, bilo da je reč o porezima, inspekcijama ili kontroli kvaliteta. Ovakav utisak potvrđuje i jedan od srpskih privrednika, koji je tokom intervjua ukazao na diskriminaciju u logističkom smislu i selektivnu primenu propisa od strane lokalnih vlasti.

*Još veći problem je što se nama zabranjuje ono što je vlasnicima novootvorenih biznisa u vlasništvu Albanaca na severu dozvoljeno. Njihovi kamioni s robom stižu nesmetano čak i u 14h i parkiraju se na samom šetalištu. S druge strane, ja moram da vučem gajbe pića s mnogo veće udaljenosti jer nemam gde da se parkiram.*¹⁰

U tom kontekstu, Srbi vlasnici biznisa izražavaju duboko nepoverenje u aktuelnu lokalnu vlast i smatraju da je jedini način za poboljšanje situacije njena promena.

*Situacija može da krene nabolje tek kada gradonačelnici na severu podnesu ostavke i kada ih zamene ljudi koje je narod zaista izabrao. Građanima je neophodan direktan kontakt s lokalnim vlastima i njihova podrška u rešavanju svakodnevnih problema. Na primer, rampa na šetalištu treba da bude otvorena u određenim jutarnjim satima kako bi se omogućila dostava robe. Trenutno je to potpuno onemogućeno — kamioni s robom moraju da stanu na kružnom toku, a dobavljači su prinuđeni da robu unose ručno. Istovremeno, biznisi u vlasništvu Albanaca imaju mnogo povoljniji tretman — njihovi kamioni nesmetano dolaze i po nekoliko puta dnevno, rampa sa južne strane se bez problema otvara i njima je sve dozvoljeno.*¹¹

¹⁰ Intervju 7

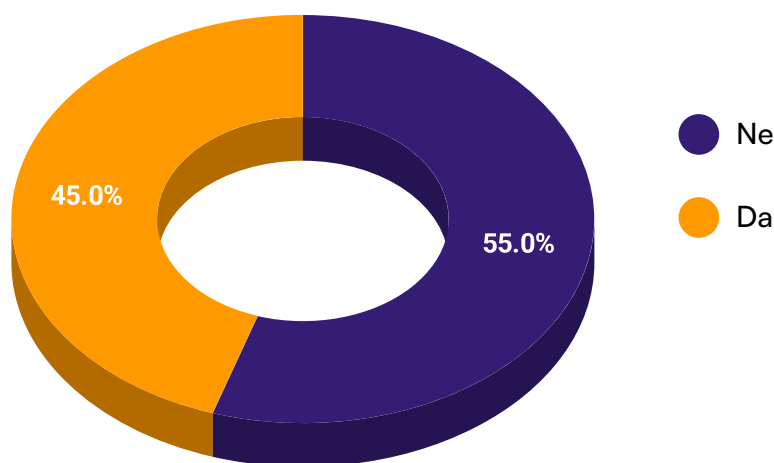
¹¹ Ibidem.

Bojkot „srpskih“ proizvoda

Već dugo vremena, u kosovsko-albanskom javnom diskursu prisutna je kampanja za bojkot „srpskih proizvoda“¹², koja, ne razlikujući poreklo proizvoda, indirektno targetira i proizvode Srba sa Kosova. Poznati su slučajevi poteškoća koje su imali proizvođači piva („Pivdžan“ iz Gračanice) i vina (vinarija „Lakićević“ iz Leposavića) sa plasmanom robe na kosovsko-albansko tržište. Odsustvo konkretne reakcije vlasti na ovu diskriminatornu praksu doprinosi širenju takvog narativa i prihvatanju takvog obrasca kao društveno poželjnog. Zabrinutost zbog kampanje bojkota izražena je i tokom fokus grupe sa vlasnicima biznisa u Leposaviću.

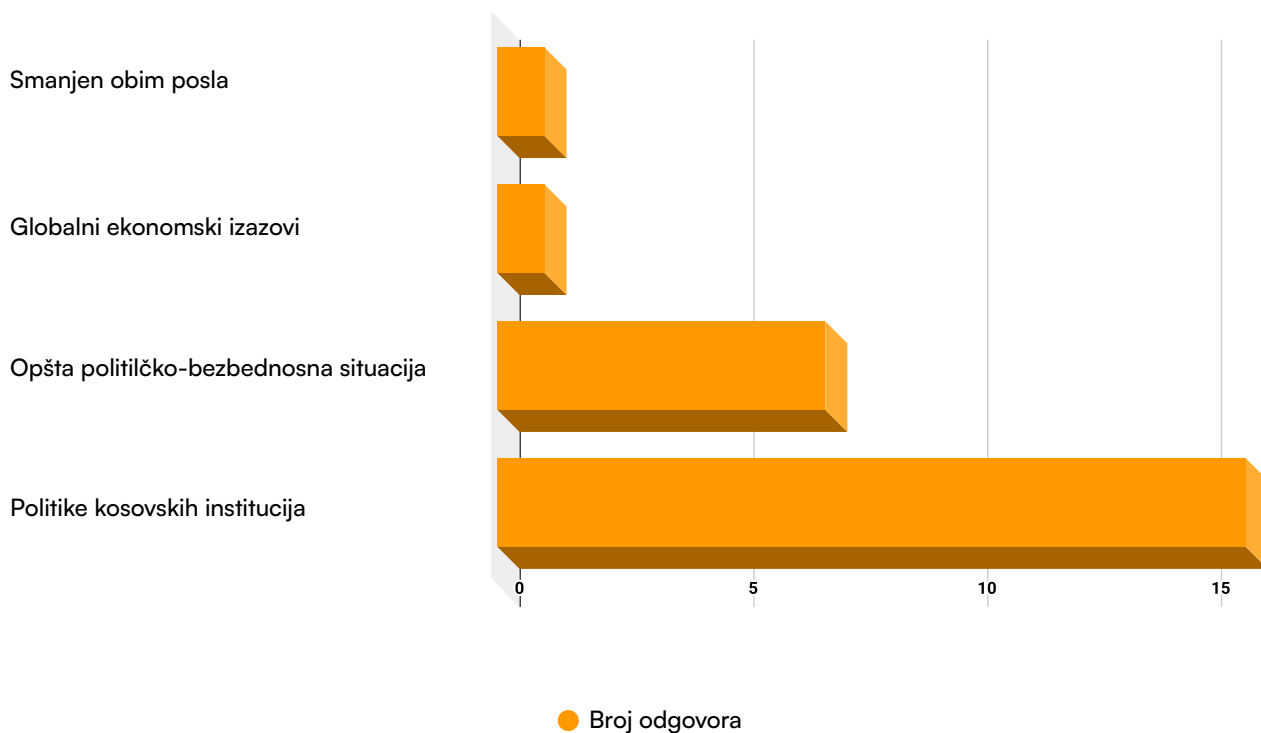
Uzevši u obzir sve istaknuto, jasno je da su Srbi vlasnici biznisa na Severu Kosova u izuzetno teškom položaju. Nalaz naše ankete govori da čak 45,2% ispitanika (19/42) namerava da obustavi poslovnu aktivnost u narednom periodu. Od tog broja, kao primarni razlog takve odluke „politike kosovskih institucija“ navedene su 16 puta, „opšta političko-bezbednosna situacija“ 7, a po jednom su kao „glavni krivci“ označeni „globalni ekonomski izazovi“ i „smanjen obim posla“. Stoga, ne čudi što je za poboljšanje aktuelnog stanja, prema njihovim rečima, potreban je kompletan reset, najpre u političkom smislu, odnosno normalizacija odnosa na terenu.

Da li planirate obustavljanje poslovne aktivnosti ("zatvaranje preduzeća") u narednom periodu?

¹² FB grupa, Mos bli prodhime Serbe - 111 hiljada članova: <https://www.facebook.com/groups/2281262918681383>
<https://kossev.info/kad-slatkisi-postanu-meci-jos-jedna-kampanja-za-bojkot-srpskih-proizvoda-na-kosovu/>
KoSSev <https://kossev.info/srpsko-civilno-drustvo-kampanja-neformalna-ali-odgovor-institucija-neophodan/>

Ukoliko je odgovor potvrđan, koji je razlog za takvu Vašu odluku?

Planiramo da nastavimo sa radom, iako se nadamo da će se situacija poboljšati. Otvaranje prelaza Merdare donekle olakšava poslovanje, ali su problemi i dalje prisutni.

Na primer, ranije je promet u letnjoj sezoni u jednom našem prodajnom objektu iznosio oko 2.000 evra dnevno. Nakon jula 2023. godine, prosek je pao pet puta — sada se kreće između 200 i 500 evra dnevno.

Ako se situacija ne promeni, prilagođavaćemo se novim uslovima, ali dugoročno niko neće moći da ostane da radi sa platom koja ne omogućava osnovnu egzistenciju.¹³

Zaključak

U vremenu značajnih ekonomskih izazova na globalnom nivou, srpski privrednici na Severu Kosova suočeni su sa mnoštvom specifičnih pritisaka.

Nekonstruktivan pristup aktuelne kosovske Vlade, obeležen brojnim kontroverznim, unilateralnim odlukama, uzrokovao je permanentnu krizu u odnosima Prištine i Beograda, ali i odnosima Prištine spram lokalnih kosovskih Srba, što je rezultiralo destabilizacijom političko-bezbednosne situacije. Pomenuti splet okolnosti uslovio je nepovoljno okruženje za proliferaciju poslovne aktivnosti. Dodatno, nestabilnost u tom kontekstu motivisala je emigracione tokove u ovom regionu, čime je redukovana ponuda radne snage, ali i obim potencijalnih korisnika/kupaca, što se odrazilo na tražnju za proizvodima/uslugama. U tom smislu, u proteklih godinu dana, na snagu su stupile određene kontroverzne odluke koje su direktno ili indirektno uticale na sam biznis sektor na Severu Kosova, poput odluke o zabrani uvoza „srpskih“ proizvoda, kao i uredbe Centralne banke Kosova o gotovinskim operacijama.

Koncentrišući naše istraživanje upravo na pomenuti vremenski okvir, nalazi su pokazali da je opšta percepcija vlasnika biznisa na Severu Kosova da je poslovna aktivnost u ovom regionu izmenjena u negativnom smeru, te da su upravo pomenute odluke na značajan način doprinele takvom uverenju. U tom smislu, kao konsekvencija ovih regulativa zabeležena je redukcija radne snage u okviru biznisa, te percepcija da će se takav trend nastaviti ukoliko pomenute odluke ostanu na snazi. Ultimativno, dodatno opterećenje srpski privrednici vide u kontroverznoj ekspanziji biznisa u vlasništvu etničkih Albanaca na Sever, za koju misle da je motivisana pre na političkim, nego ekonomskim razlozima, kao i drugim „pridruženim“ problemima — primera radi, kampanji bojkota „srpske“ robe i generalno nepovoljnom okruženju za plasiranje lokalnih proizvoda na „kosovsko-albansko tržište“.

U tom kontekstu, „lajtmotiv“ razgovora sa vlasnicima biznisa bio je ukorenjen osećaj sistemske diskriminacije usmerene prema kosovskim Srbima, koji uključuje i izostanak komunikacije/internog dijaloga radi adresiranja njihovih zabrinutosti. Uz to što produbljuje nepoverenje u kosovske institucije, navedeno stanje zabrinjavajuće je i u kontekstu međuetničkih odnosa, koji, ukoliko osećaj diskriminacije među pripadnicima srpske zajednice nastavi da prevladava, prete da budu trajno ugroženi.

Za kraj, kao apel i svojevrsno upozorenje, treba naglasiti da su mnogi vlasnici biznisa najavili mogućnost obustavljanja svojih aktivnosti u narednom periodu ukoliko se akutni problemi ne reše. Kako bi se ovaj negativan trend zaustavio, neophodan je potpuni „reset“ aktuelne politike Prištine, što će zahtevati značajnu političku volju svih relevantnih aktera.

Preporuke

1. Vlada Kosova

- Potpuno uklanjanje zabrane uvoza „srpske“ robe, naročito u kontekstu prelaza na Severu
- Značajnije angažovanje u EU dijalogu u cilju ublažavanja negativnih reperkusija Uredbe CBK o gotivinskim operacijama
- Uvesti obavezu konsultacija sa lokalnim zajednicama pre donošenja odluka koje direktno utiču na sever.
- Osnovati program subvencija i kreditnih olakšica za sve preduzetnike na severu, bez obzira na etničku pripadnost, kako bi se smanjio jaz između biznisa u vlasništvu Srba i onih u vlasništvu Albanaca.

2. Međunarodni akteri

- Intenzivirati praćenje sprovođenja ekonomskih odluka koje utiču na srpsku zajednicu, kako bi se sprečila diskriminacija.
- Finansiranje radionica i programa saradnje između srpskih i albanskih preduzetnika radi izgradnje međusobnog poverenja.
- Omogućiti dodatna sredstva za razvoj privrednih zona koje će podsticati održiv rast biznisa.

3. Lokalne vlasti na Severu

- Organizovati redovne sastanke sa vlasnicima preduzeća kako bi se bolje razumele potrebe i problemi lokalnog stanovništva.
- Pružiti podršku biznisima da pređu na legalne tokove poslovanja u skladu sa kosovskim zakonima, uz minimalne troškove i komplikacije.

